

„Revoluția silențioasă”: revizuirea identității naționale în Moldova Sovietică la apogeul „dezghețului” lui Hrușciov (1956-1957)

Igor CAȘU

Abstract

The article highlights the impact of Khrushchev's Thaw on the question of national identity in Soviet Moldavia in the framework of the internal Soviet debates unleashed by the 'Secret Speech' and the subsequent Hungarian Revolution. The question of national identity was expressed by two groups, one representing the former GULAG returnees and the other the intellectuals or students socialized in the Soviet milieu. The position of the former was more radical and anti-Soviet, while the latter was milder and respected the *status-quo*, i.e. the Soviet regime, and only questioned some previously established traditions on what it meant to be Moldavian. Incidentally or not, the former position proved to be more long lasting, in some way prepared and anticipated the national agenda during Perestroika, in the late 1980s. The question of national identity emerged once again with a comparable fervour in 1968 subsequent to the Prague Spring and Ceaușescu's refusal to support the Soviet invasion in Czechoslovakia. In 1956 and 1968, the former Western borderlands – the sters former Bessarabia, Western Ukraine and the Baltic States – witnessed what one could call a 'revenge of history'. More exactly, in periods of crisis the links between these territories and the interwar political entities and their traditions were stronger than any time before or afterwards. The specificity of the Moldavian case is that it succeeded in 1955-1957 to resume if only partially the Romanianization process witnessed by the interwar Bessarabia and partially by MASSR. This article is based mainly on archival documents disclosed in the recent years from Chișinău based depositories. The first set of documents comprises reports from all districts of MSSR sent to Chișinău in the months following the 'Secret Speech' and Hungarian Revolution. They are located in the former Archive of the Institute of Party History within the Central Committee of Moldavia, reorganized in 1991 in The Archive of the Social-Political Organizations of the Republic of Moldova. The other set of documents consists of reports of the KGB of MSSR from 1956 and 1957, especially those concerning the attitudes labelled as nationalistic, and are located in the Archive of the Service for Information and Security of the Republic of Moldova, the former KGB of MSSR.

Anul 1956 reprezintă un moment de cotitură în istoria postbelică atât la nivel european, cât și global. În acel an s-au desfășurat câteva evenimente care au avut impact mondial, printre care evidențiem condamnarea cultului personalității de către Hrușciov la congresul al XX-lea al PCUS (februarie), Revoluția Maghiară

și invazia sovietică care a urmat (sfârșit de octombrie-început de noiembrie) și invazia tripartită israelo-britanico-franceză a Canalului Suez controlat de Egipt (sfârșit de octombrie)¹. Pe lângă aceste evenimente, au avut loc altele de importanță locală sau regională, cum ar fi spre exemplu efectul de domino al raportului secret a lui Hrușciiov, printre care se evidențiază evenimentele din Polonia (care au anticipat și le-au însoțit pe cele din Ungaria), dar și România și Ucraina (proteste în masă) și în alte părți ale imperiului exterior și interior sovietic. Anul 1956 simbolizează și pentru Moldova Sovietică un moment de cotitură în istoria post-belică: a fost anul când, cel puțin pentru unele segmente ale populației, se părea că regimul sovietic se prăbușește, înregistrându-se o audiență în masă a posturilor de radio străine, ceea ce duce la exprimarea publică a nemulțumirilor față de regimul comunist, așa cum n-a mai fost niciodată după, cu excepția perioadei Perestroikăi. Una din cauzele principale ale acestui fenomen a fost raportul secret a lui Hrușciiov care denunța crimele lui Stalin, care nu a fost atât de secret cum se pare, fiind cunoscut în detalii de către membrii PCUS și care răspândeau conținutul acestuia în rândurile rudelor, prietenilor și cunoscuților. La care s-a adăugat și o paralizie parțială, deși temporară, a organelor de represiune sovietică. Or, în cea mai mare parte a anului 1956 KGB de la Chișinău, ca și din alte republici unionale, se limita în linii mari la înregistrarea atitudinilor și manifestațiilor etichetate drept antisovietice, fără însă a interveni în sensul arestării sau avertizării celor care le exprimau de frică să nu fie învinuită ea, poliția politică, de faptul că ar continua practici de tip stalinist, abia condamnate de către noul lider sovietic. Printre temele principale care au ieșit la rampă în anul 1956-1957, anticipate de publicații în ziare și reviste de specialitate din anii 1954-1955 (mai ales în revista *Octombrie*, ulterior redenumită *Nistru*, editată de Uniunea Scriitorilor din Moldova) a fost și cea referitoare la identitatea națională a basarabenilor. Acest lucru nu înseamnă că raportul secret sau Revoluția Maghiară nu a influențat proliferarea dezbatelor despre identitatea națională în alte republici sovietice sau state din Europa Centrală și de Est. Din contră, în Polonia și Ungaria mai ales și într-o mai mică măsură în România, Statele Baltice sau Ucraina de Vest, revoltele în masă împotriva puterii au fost alimentate și animate de redescoperirea demnității naționale persecutate până la paroxism în anii formativi ai comunismului². Ace-

¹ A se vedea Martin Gilbert, *A History of the Twentieth Century, Volume 3: 1952-1999*, New York: Perennial/HarperCollins Publishers, 1999, p. 103-143.

² A se vedea mai mult: Elena Zubkova, *Russia after the War. Hopes, Illusions, and Disappointments, 1945-1957*, Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1998, pp. 178-202; Dan Cătănuș, Vasile Buga, eds., *Lăgărul comunist sub impactul destalinizării – 1956*, București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2006; Robert V. Daniels, ed., *A Documentary History of Communism and the World. From Revolution to Collapse*, Hanover and London: University of Vermont & University Press of New England, Third Edition, 1994, pp. 160-186.

laș fenomen, poate chiar mai accentuat, de resuscitare a memoriei naționale din perioada interbelică în Vestul sovietic s-a înregistrat și în timpul Primăverii de la Praga, în 1968³. Specificitatea cazului moldovenesc constă în faptul că în anii 1955-1957 s-a reușit – cu anul 1956 ca apogeu – reluarea, fie și parțială, dar cu consecințe profunde pentru perioada ulterioară – a procesului de re-românizare⁴ pe care l-a cunoscut Basarabia interbelică, dar și RASS Moldovenească (în anii 1933-1937, când a funcționat alfabetul latin).

Republica Sovietică Socialistă Moldovenească era compusă din două părți distincte. Prima, din partea stânga a Nistrului, făcuse parte din RSS Ucraineană în perioada interbelică, în 1924 fiind creată o republică autonomă moldovenească oficial pentru a oferi moldovenilor din regiune dreptul la autodeterminare națională. În realitate, Moscova a decis formarea RASSM după așa numitul principiu Piedmont, de nucleu care urma ulterior anexarea Basarabiei și ulterior chiar a întregii României la lagărul sovietic, în continuare să constituie astfel un cap de pod pentru extinderea comunismului în Balcani. Teritoriul RASSM era de trei ori mai mare ca Republica Moldovenească Nistreană de astăzi, iar populația românească constituia doar 30 la sută din total. De aceea, partea estică a Moldovei Sovietice a experimentat integral toate procesele de sovietizare pe care le-au cunoscut celelalte teritorii vechi ale Uniunii Sovietice, începând cu Revoluția din Octombrie 1917: războiul civil din Rusia, noua politică economică a anilor 1920, colectivizarea și foametea în masă din anii 1930, Marea Teroare din 1937-1938⁵.

A doua parte constituintă a Moldovei Sovietice, din 1940, era Basarabia (cu excepția părții de sud și a unei porțiuni în nord, cedate Ucrainei). Provincia dintre Prut și Nistru, după cum se știe, era parte a Principatului medieval al Moldovei și s-a unit cu România în 1918. Pentru Basarabia, fost teritoriu al Imperiului Țarist între 1812 și 1917, experiența interbelică ca parte componentă a statului

³ Amir Weiner, “Déjà vu All Over Again: Prague Spring, Romanian Summer and Soviet Autumn on the Soviet Western Frontier”, in *Contemporary European History*, 15, 2 (2006), pp. 159-194.

⁴ Prin românizare se are în vedere în special impunerea limbii românești moderne, standardizate. Lucian Boia, în ciuda titlului incitant și promițător, aproape că nu vorbește despre acesta în cartea sa recentă, *Românizarea României*, București, Humanitas, 2014. Mai util ar fi consultarea unor lucrări despre modernizarea lingvistică precum ar fi Sorin Antohi, *Civitas Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Iași, Polirom, 1999 sau Alex Drace-Francis, *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the development of national identity*, London, IB Tauris, 2006. Mai mult despre cazul basarabean și transnistrean de românizare, a se vedea Charles King, *Moldovenii. Politica culturală între România și Rusia*, Chișinău, ARC, 2002.

⁵ Despre represiviunile din regiune, a se vedea Igor Cașu, *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956* Chișinău, Cartier, 2015, ediția a II-a revizuită și adăugită, capitolele 1-3.

național modern român reîntregit, chiar dacă scurtă, a fost una determinantă din perspectiva conservării identității naționale românești în regiune.

La 28 iunie 1940, în urma celor două ultimatumе adresate României de către URSS, Armata Roșie invadează Basarabia ca urmare a semnării cu Germania a protocolului secret al Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 prin care germanii și sovieticii își împart zonele de influență în Estul Europei. În primul an de ocupație sovietică a provinciei (1940-1941) și în perioada imediat postbelică (1944-1953) politica Moscovei în noua republică unională moldovenească a prezentat o continuitate cu tentativele – intermitente, de altfel – din perioada interbelică din RASSM, prin care se urmărea crearea unei etno-națiuni moldovenești diferită din punct de vedere lingvistic de cea română, cu o istorie aparte, eroi, literatură și scriitori clasici proprii, printre altele. Anii “dezghețului” hrușciovist – cu anul 1956 ca apogeu – a provocat schimbări dramatice în această politică, mai ales în conținut, deși scopul “politicii naționale” sovietice în RSSM a rămas oficial neschimbat până la colapsul URSS. Mai exact, Moscova a insistat în sensul creării unei națiuni moldovenești separată de cea românească în continuare, dar între timp în anii “dezghețului” patrimoniul literar românesc a fost mai mult sau mai puțin acceptat ca aparținând și celui “moldovenesc sovietic” deopotrivă. De aceea, “dezghețul” hrușciovist sau destalinizarea în plan mai larg a avut un impact important asupra chestiunii identității naționale în Moldova Sovietică și a echivalat cu o “revoluției silențioasă” în acest domeniu (și nu numai, dar acest aspect ne interesează în mod special în acest articol).

1956: împletirea evenimentelor naționale și sovietice cu cele internaționale

Anul 1956 este semnificativ din mai multe puncte de vedere pentru istoria postbelică a Basarabiei și Transnistriei. Asistăm în acest an la o recrudescență sporită a unor opinii și atitudini critice și contestatate, pînă recent puternic descurajate și combătute prin toate mijloacele disponibile, inclusiv represii, de către autoritățile sovietice⁶. La congresul al XX-lea al PCUS, Nikita Hrușciov condamnă “cultul personalității” lui Stalin și, în mod selectiv, represii politice din perioada în care acesta s-a aflat la conducerea PCUS⁷. În contextul Răz-

⁶ În privința impactului destalinizării și revoluției maghiare din 1956 asupra opiniei publice în URSS în general, a se vedea Elena Zubkova, *Russia After the War. Hope, Illusion, Disappointments, 1944-1957*, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 1998, p. 178-202. Despre destalinizare și impactul său în Țările Baltice, vezi Romuald J. Misunas, Rein Taagepera, *The Baltic States. Years of Dependence, 1940-1990*, London, Hurst & Company, 1990, p. 133, 145-147, 153-155.

⁷ Vezi mai mult V.P. Naumov, „K istorii sekretnogo doklada N.S. Khrushcheva na XX s'ezde KPSS”, *Novaya i noveishaya istoriya*, 4 (iulie-august 1996), 147-68; Vladimir Naumov, „Utverdit dokladchikom tovarishcha Khrushcheva”, *Moskovskie Novosti*, 5 (4-11 February 1996), 34;

boiului Rece, acest eveniment are consecințe profunde nu numai asupra mișcării comuniste internaționale, dar și asupra situației interne a statelor din lagărul „democrațiilor populare”, având un impact direct asupra declanșării Revoluției Maghiare. Raportul secret al liderului sovietic din februarie 1956 și evenimentele din Ungaria din octombrie-noiembrie din același an produc un ecou deosebit în RSS Moldovenească, mai cu seamă grație recepționării și ascultării generalizate a posturilor de radio străine precum *Vocea Americii*, *BBC* și *Europa Liberă*. În ciuda represiunilor de masă din perioada stalinistă, care au lăsat sechele în memoria populației civile din Basarabia și Transnistria, opiniile și atitudinile critice la adresa partidului și administrației comuniste iau un avânt extraordinar în 1956⁸. Era vorba de cei care exprimau atitudini calificate de regimul sovietic drept “nesănătoase” ori “antisovietice”, de obicei oameni de rând, țărani sau muncitori, membrii ai grupurilor religioase, membrii de partid sau comsomoliști. Acest articol va acorda o atenție deosebită atitudinilor exprimate de intelectuali dat fiind că anume această categorie socială este privită drept purtătoarea identității naționale și a ideologiei naționale⁹.

Aleksei Bogomolov, „K 40-letiyu XX s'ezda: Taina zakrytogo doklada”, *Sovershenno sekretno*, 1(1996), 3-4.

- ⁸ Despre ecoul evenimentelor anului 1956 în România s-au publicat deja câteva volume 1956: *explozia: percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, ediție întocmită de Corneliu Mihai Lungu și Mihai Retegan, postfață de Florin Constantiniu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996; Ioana Boca, *1956 – România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, București, Fundația Academia Civică, 2001; Doina Jela, Vladimir Tismăneanu, coordonatori, *Ungaria 1956: revolta minților și sfârșitul mitului comunist*, București, Curtea Veche, 2006.
- ⁹ Unele informații privitoare la unele atitudini exprimate de diferite categorii sociale în contextul creat după Congresul al XX-lea al PCUS și Revoluția Maghiară în RSSM au fost publicate deja în altă parte. Le reluăm selectiv în acest articol în scopul reliefării atmosferei din epocă fără de care este imposibil să înțelegem cheștiunea principală ridicată aici, cea legată de „revoluția silențioasă” în cheștiunea identității naționale. A se vedea în acest sens Igor Cașu, “Starea de spirit a populației RSSM în contextul destalinizării și revoluției maghiare (1956)”, în *Pontes. Review of South East European Studies*, vol. 5, 2009, p. 195-220; Igor Cașu, Mark Sandle, „Discontent and Uncertainty in the Borderlands: Soviet Moldavia and the Secret Speech, 1956-57”, în *Europe-Asia Studies*, vol. 66, no. 4, 2014, pp. 614-644; Igor Cașu, *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Chișinău, Cartier, 2015, cu o introducere de Vladimir Tismăneanu, p. 301-340. Refertiror la dezghețul în RSSM în plan mai larg, a se mai vedea Gheorghe Cojocaru, „Dezghețul” lui Hrușciov și problema Basarabiei, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2013.

Atitudini „nesănătoase” ale inteligenței moldovenești după Raportul Secret și în contextul Revoluției Maghiare

Din documentele păstrate în arhivele de la Chișinău, pe parcursul anului 1956 atitudini cu caracter „nesănătos”, „antisovietic” sau „naționalist” au fost exprimate, printre altele, de unii reprezentanți ai inteligenței din RSS Moldovenească. Acestea, prin comparație cu cele exprimate de alte categorii sociale, sunt foarte puține la număr, ceea ce probabil nu reprezintă neapărat situația de fapt. Poate din contră, ele ar fi fost mult mai multe, dar înregistrarea lor ar putea să fi fost limitată pentru a nu proiecta ideea că inteligența ar constitui o pătură în dezacord cumplit cu politica partidului. Este necesar de specificat de asemenea că majoritatea atitudinilor exprimate de inteligenție în sens larg și etichetate de regim drept „antisovietice” sau „naționaliste” cu greu pot fi considerate ca atare, nemaivorbind de catalogarea lor drept disidente. Mai degrabă, marea parte a opiniilor și atitudinilor articulate de inteligenție și considerate de regim periculoase pot fi etichetate ca indezirabile¹⁰.

La adunarea organizației PCUS de la Institutul de Istorie a Partidului, comunistul Z. S. Sepanaru [probabil numele corect e Săpunaru] a menționat activizarea propagandei antisovietice de către forțele imperialiste, care utilizează o întreagă varietate de mijloace în acest scop (printre altele, cântece, emisiuni radio, cărți, filme, bancuri). La întrunire era prezent și poetul George Meniuc, ca reprezentant al comitetului de partid al raionului „Armata Roșie” din orașul Chișinău. Acestuia i-a fost adresată direct observația că revista „Octombrie” a Uniunii Scriitorilor ar fi publicat materiale care n-ar fi trebuit să vadă vreodată lumina tiparului. A. A. Rusu, de la aceeași organizație de partid, constata că după condamnarea „cultului personalității”, oamenii își exprimă mai deschis opiniile decât anterior. Între timp, lucrul ideologic nu era „la înălțime”. Astfel, se constata că până atunci nu se publicau operele clasicii literaturii moldovenești sau materiale despre istoria Moldovei, ceea ce era, în opinia lui Rusu, o mare greșeală. Același comunist considera că în ultima perioadă se făcuse mult sub aspect economic, dar nu se făcuse aproape nimic în domeniul ideologic pentru a propaga aceste realizări¹¹. Situația respectivă era confirmată și de membrul PCUS Sergheev de la Muzeul plaiului natal, potrivit căruia în ultimii ani nu se publica-

¹⁰ Asupra distincției dintre opinii disidente și indezirabile, a se vedea Igor Cașu, „Opozanți politici în RSS Moldovenească după 1956: spre o tipologizare bazată pe dosare din ahiva KGB”, în Sergiu Musteață, Igor Cașu, eds., *Fără termen de prescripție. Aspecte ale crimelor comunismului în Europa*, Chișinău, Cartier, 2011, p. 512-562.

¹¹ Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 17, dosar 141, fila 79 (în continuare AOSPRM).

se nici o carte care să arate atât progresele obținute de Moldova sovietică în plan economic, cât și cele din știință și artă¹².

Nici alți reprezentanții ai intelighenției, precum studenții și profesorii, nu făceau excepție de la tendința contestată afirmată în urma congresului al XX-lea al PCUS și intensificată în timpul revoluției din Ungaria din toamna lui 1956. Deși ponderea intelectualilor raportată la alte categorii sociale, precum țaranii, muncitorii și funcționarii, este relativ mică (aproximativ o pătrime din cazurile depistate în arhive), impactul real al activității acestui segment al populației era considerabil, datorită influenței și vizibilității sale în societate. Totodată, este de remarcat natura criticilor formulate de intelighenție la adresa regimului, care, spre deosebire de cele ale altor categorii sociale, aveau drept țintă principiile comuniste, și nu motive de ordin cotidian sau economic.

Astfel, potrivit relatărilor comuniștilor Nesterovskaia și Dubrovski, membri ai organizației de partid a tehnicumului cooperatist din Soroca, unii studenții nu înțelegeau corect esența cultului lui Stalin. Studentul Sinișin, de pildă, a declarat că, dacă înainte s-a promovat cultul personalității lui Stalin, ceea ce s-a întâmplat după dispariția acestuia nu era decât *promovarea cultului lui Lenin*. Aceiași comuniști menționau existența unor *conflicte etnice între studenții tehnicumului*, mai exact între „*moldoveni* [români] și *ruși*”¹³. Comportamentul unor studenți era de natură să incomodeze conducerea organizației de partid a instituției. La adunarea organizației sindicale a tehnicumului, studentul Eftodiev a protestat împotriva practicii curente prin care partidul controla sindicatele, îndemnându-și colegii să nu se supună comitetului raional de partid, organizației primare a PCUS, dar nici administrației sau corpului profesoral al instituției lor de învățământ¹⁴. Aceste acțiuni de nesupunere ale studenților erau susținute, cel puțin indirect, de către funcționari importanți din conducerea raionului. Drept exemplu în acest sens este dat cazul inspectorului secției raionale de învățământ Grinman, care dădea indicații directorului școlii medii din satul Văsoca, Soroca, să nu urmeze ordinele emise de organizația de partid, fiind convins că membrii de partid n-au dreptul să intervină în treburile școlii, întrucât ei ar fi *analfabeți*¹⁵. În localitățile rurale ale raionului situația era la fel de îngrijorătoare din punctul de vedere al autorităților comuniste. Învățătoarele Voitova, Lipovețkaia și Djaconia de la școala internat din Comrat, toate cu studii superioare, își exprimau „în mod sistematic” nemulțumirile față de politica partidului, criticând practic toate deciziile PCUS și ale guvernului sovietic. Ele erau critice, de asemenea, față de hotărârea plenarei

¹² AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 90.

¹³ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 130.

¹⁴ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 131.

¹⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 132.

CC al PCUS din decembrie 1956 cu privire la combaterea manifestărilor „antisovietice” și „dușmănoase”¹⁶. Învățătoarea Mironiuc, din satul Scumpia, Fălești, la rândul său, răspândea bancuri „licențioase” la adresa conducerii partidului și statului sovietic. Atât organizația de partid, cât și corpul didactic al școlii din localitate tolerau această situație.

O „inscripție cu caracter antisemit” a fost descoperită în școala medie rusă din orașelul Fălești. Acest caz a fost explicat prin educația insuficientă a elevilor, precum și prin persistența „influențelor extrașcolare”¹⁷. Învățătoarea Neburcilo-va din Suclea, Tiraspol, asculta emisiunile posturilor de radio străine în limba rusă, discutând ulterior pe această temă cu colegii săi de lucru¹⁸. Starea de spirit a profesorilor a fost discutată și la adunarea secției raionale de învățământ din Tiraspol. Una din chestiunile abordate s-a referit la abonarea corpului didactic la reviste și ziare. S-a constatat că 21 de profesori din raion nu erau abonați la nici un ziar; prin urmare, s-a pus problema rolului acestora în educația tinerei generații în condițiile în care nu erau informați despre ceea ce se întâmpla în țară și peste hotare. Problema a fost considerată gravă atunci când învățătorul Martiniuc, care deși se pare că era abonat la ziare, recunoștea că nu știe cum să inspire copiilor sentimentul patriotismului sovietic. Condamnarea recentă a „cultului personalității” lui Stalin era în acest caz percepută ca o lovitură dată comunismului în general, contrar intenției lui Hrușciiov și a susținătorilor săi din februarie 1956.¹⁹ Din această cauză, în unele școli pionierii nu doreau să intre în rândurile comsomolului, iar unii elevi duceau o „propagandă anticomsomolista” fățișă²⁰. Unii reprezentanți ai intelectualității de creație își exprimau opiniile în mod absolut deschis. Spre exemplu, membrul Uniunii artiștilor plastici din RSSM, Grecu, a declarat în public că îi era indiferent ce regim politic e la putere²¹. O altă problemă „gravă” la care s-au referit organele de partid este organizarea lecțiilor de propagandă în limba rusă, prost înțelese de majoritatea audienței formată în principala din moldoveni (de exemplu, în raionul Edineț).²²

Această stare de spirit specifică „dezghețului” hrușciovist, intensificată în 1956, nu se reducea doar la cazuri izolate. Dorința de liberă exprimare se manifesta uneori la nivel cotidian. Medicul Draikovski, de la spitalul de urgență din

¹⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 65.

¹⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 162.

¹⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 152.

¹⁹ *Reabilitatsiia: Kak eto bylo, mart 1953 – fevral’ 1956*, Moscova, Fond Demokratiia, 2000, p. 349-351.

²⁰ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 154.

²¹ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 88. E vorba de Mihail Grecu, absolvent al Academiei de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu” din București (1937-1940).

²² AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 43-44.

Tiraspol, a fost surprins interpretând cântece religioase în timpul lucrului. Atunci când i s-a atras atenția, acesta a replicat: „nu sînt membru de partid, fac ce vreau și cînt ce pot”. Cazul lui Draikovski era cu atît mai scandalos în percepția organelor de partid, cu cît acesta era membru al societății pentru răspîndirea cunoștințelor politice și științifice, ținând chiar prelegeri publice²³. Prin urmare, aceste cazuri arată că impactul evenimentelor din anul 1956 a fost unul de natură să zdruncine încrederea în ideologia și regimul comunist chiar în rândurile celor care ar fi trebuit să constituie susținătorii de nădejde al regimului sovietic.

Identitatea națională și inteligența moldovenească

Dat fiind seriozitatea mesajelor care au animat Revoluția Maghiară și mai ales accentele sale anti-rusești, autorităților locale din RSS Moldovenească erau foarte preocupate de impactul acestora asupra dezbaterii privind identitatea națională a basarabenilor. Temerile regimului sovietic erau justificate, însă doar într-o anumită măsură. În teritoriile vecine RSSM, în RSS Ucraineană și Republica Populară Română – nemaivorbind de Polonia și Ungaria – mobilizarea în jurul unor mesaje cu caracter democratic și național a evoluat în proteste în masă, în special în rândurile studenților²⁴. Nu a fost cazul și în RSS Moldovenească. În acelaș timp, moștenirea anului 1956 ca punct culminant al “dezghețului” hrușciovist a avut consecințe de durată, de-a lungul deceniilor următoare, în special în ceea ce ține de identitatea națională a moldovenilor sovietici. Mai exact, acest lucru s-a referit la chestiunea lingvistică (dacă limba era “moldovenească” sau românească), într-o oarecare măsură la interpretarea istoriei naționale și la politică naționalităților în Moldova Sovietică în ansamblu.

Atitudinile etichetate de regim drept “naționaliste” exprimate de reprezentanți ai inteligenței s-au înregistrat mai ales în anii 1956-1957. Parțial, acest lucru se explică prin revenirea din Gulag a fostelor persoane deportate în perioada stalinistă (cele trei deportări în masă, iunie 1941, iulie 1949, aprilie 1951, dar și altele de proporții mici sau operate la nivel individual). Deși oficial deportarea din 1949 – cea mai amplă – a inclus mai ales așa numiții *culaci* sau *chiaburi*²⁵,

²³ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 141, f. 149-150.

²⁴ A se vedea Mihaela Sitariu, *Oaza de libertate. Timișoara, 30 octombrie 1956*, Iași, Polirom, 2004; Johanna Grainville, *If Hope is Sin, Then We are All Guilty, Romanian Students' Reactions to the Hungarian Revolution and Soviet Intervention, 1956-1958*, Carl Beck Papers, no. 1905 (April 2008), p. 1-78; Johanna Granville, “Forewarned is Forearmed: How the Hungarian Crisis of 1956 Helped the Romanian Leadership,” in *Europe-Asia Studies*, Vol. 62, No. 4 (June 2010), pp. 615-645; Sorin Antohi și Alexandru Zub, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Iași, Polirom, 2002, p. 38-55; Yuri Daniliuk, Oleg Bazhan, *Opozitsiia v Ukraïni (druga polovina 50-h – 80-ti rr. XX st.)*, Kiev, Ridnii krai, 2000, esp. p. 115, 118-119, 139-150.

²⁵ Asupra definiției de *culac*, a se vedea Moshe Lewin, ‘Who was the Soviet kulak?’ in *Soviet Stu-*

foarte mulți dintre victime au fost reprezentanți ai intelectualității interbelice românești din Basarabia.

În septembrie 1956, președintele Comitetului pentru Securitatea Statului (KGB) de la Chișinău raporta Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei că în primele 8 luni ale anului fusese înregistrate nu mai puțin de 29 de foi volante antisovietice conținând amenințări la adresa organelor de stat și de partid, multe dintre ele având un caracter „naționalist”. În septembrie 1956 a revenit din exil fostul președinte al organizației „antisovietice și naționaliste” „Frontul român de renaștere națională din Basarabia”, Ciocârlan, condamnat anterior la 25 ani de lagăr, care încerca, și el, să restabilească legăturile pierdute. KGB-ul interceptase scrisorile sale în care „vorbea de rău puterea sovietică” și sprijinea „acțiunile contrarevoluționare” din Ungaria și Polonia²⁶. În ianuarie 1957, un raport al KGB-ului menționa un fost membru al altei organizații „antisovietice” – „Partidul democrat agrar” – S. V. Duca (din orașelul Rezina), care întreprindea acțiuni pentru refacerea „activităților îndreptate împotriva statului sovietic”. În total, în martie 1957, numai în orașul Chișinău au fost înregistrate cca. 100 de persoane revenite din detenție, condamnate pentru activități „antisovietice naționaliste” (fiind vorba de „naționaliști” români). Evreii, în schimb, erau incluși în categoria „activiștilor sioniști”, împotriva cărora s-au intentat câteva dosare penale la începutul anului 1957. Un caz aparte este cel al cetățeanului Șmois I. S., condamnat anterior pentru „trădare de partid”. Revenind în Moldova, acesta a decis să-și reia activitatea împotriva puterii sovietice, intenționând să scrie o carte cu caracter „antisovietic”²⁷.

Un exemplu de agitație naționalistă împotriva căruia organele de securitate sovietice i-au măsuri aspre este cel a lui Zaharia Doncev. Acesta este arestat de KGB-ul de la Chișinău în data de 11 decembrie 1956 și învinuit conform articolului 54, punct 10, de agitație antisovietică. Doncev este născut în 1928 în orașul Chișinău, moldovean (adică etnic român), căsătorit, la momentul arestului era muncitor la întreprinderea „Measokombinat” din capitala RSSM²⁸. Absolvi-

---

dies, vol. 18. no. 2 (October 1966), pp. 189-212. Asupra *deschiaburirii* ca proces, scopuri urmărite și metode folosite, a se vedea Lynne Viola, *The Unknown Gulag. The Lost World of Stalin's Special Settlements*, Oxford and New York, Oxford University Press, 2007, pp. 13-53. Despre deschiaburirea în RSSM, a se vedea Ion Șișcanu, *Deșărănirea sovietică în Basarabia*, Chișinău, Editura Adrian, 1994, și Cașu, *Dușmanul de clasă*, capitolul 6.

²⁶ V. Pasat, *Trudnye stranitsy...*, p. 726.

²⁷ V. Pasat, *Trudnye stranitsy...*, p. 726-727. Documentul nu specifică apartenența socială a celor trei persoane și proveniența geografică a primilor doi. Vezi mai mult despre subiect în Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia, 1944-1950*, Chișinău, Știința, 1997.

²⁸ Arhiva Serviciului de Informații și Securitate a Republicii Moldova, fostul KGB (în continuare ASISRM-KGB), dosar personal 020293, f. 4-5. Preluăm date din dosarul lui Doncev din Cașu,

se 8 clase, dintre care 7 în școală românească, înainte de 1940 și apoi între 1941-1944. Doncev este învinuit de faptul că în decursul lunii mai 1955 a scris și a răspândit foi volante cu caracter antisovietic, în care cerea în mod expres lichidarea puterii sovietice în Moldova²⁹. Ulterior, în urma interogatoriului de la KGB, pe 20 decembrie 1957, lui Doncev i se mai aduce o acuzație, cea de “naționalism”³⁰. Una dintre foile volante era în limba „moldovenească” cu litere latine, iar alte trei erau scrise în rusă. Textul în limba română era următorul:

„...cum vedeți comuniștii se bagă singuri în catastrofă. Peste un an vom fi toți osvoboditi [eliberati]. A sosit timpul când noi trebu[i]e să punem mâna pe furci și coase ca fiecare dintre noi să arate că își iubește România lui cei scumpă care a fost odată. A sosit timpu[1] când noi trebu[i]e să trăim mai bine și mai ușor. Fiecare din noi trebu[i]e să arate că își iubește Patria lui din trecut. Numai așa vom pute[a] căpăta libertatea...”³¹.

Foia volantă în versiunea rusă avea alt conținut, mai explicit și mai incisiv decât cea în limba română:

„Dragi prieteni, în timpul apropiat întreg poporul moldovenesc se va ridica în apărarea intereselor sale pe care le avea până la război. Comunismul suferă peste tot eșec. Acum ei o să afle cât de sărac o duce poporul moldovenesc. Noi toți am rămas cerșetori, nu avem pâine, nu avem haine, nu avem pământ. E timpul să ne ridicăm și să le spunem comuniștilor, destul cât v-ați îmbogățit ca lacheii. A venit vremea când trebuie să ne răzbunăm pentru această viață de robi. Fiecare dintre noi trebuie să facă câte ceva în scopul eliberării de comuniști...”³².

Ca urmare, KGB cere, pe 30 decembrie 1956, efectuarea unei expertize psihiatrice prin care să se stabilească starea de sănătate a lui Zaharia Doncev, pornind de la prezumția că fiecare cetățean care punea la îndoială comunismul și caracterul său pretins progresist nu ar fi sănătos din punct de vedere mintal. Rezultatul este însă unul negativ, comisia de experți îl găsește pe acesta perfect normal. În raportul respectiv se menționează că inculpatul este inteligent, sociabil, foarte atent la ceea ce se întâmplă în jurul său, citește cărți și îi plac jocurile de masă. În ceea ce privește starea în care a scris și a răspândit foile volante, expertiza stabilește că a făcut acest lucru în cunoștință de cauză, acționând noaptea, cu maximă precauție, ca să nu fie prins³³. În cadrul anchetei desfășurate de KGB de la Chișinău s-a stabilit, pe baza unui document parvenit de la Arhiva de Stat a RSSM,

---

“Opozanți politici în RSSM după 1956”, *ed. cit.*, p. 535-539.

²⁹ ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 28.

³⁰ ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 90.

³¹ ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 182.

³² ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 175.

³³ ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 194-200.

că mama lui Zaharia Doncev, Maria Doncev, era înscrisă în lista doritorilor de a se evacua în România în anul 1944, o listă alcătuită de administrația românească cu puțin înainte ca Armata Roșie să pătrundă pe teritoriul Basarabiei, la începutul lui martie 1944³⁴. Din anumite motive, ea nu a reușit să se evacueze peste Prut. În plus, în timpul unui interogatoriu, Zaharia Doncev a recunoscut că are doi frați care locuiesc în Constanța³⁵. El recunoștea de asemenea că asculta posturi de radio străine, dar spune că nu are nimic împotriva puterii sovietice. Din contră, afirmă că își iubește patria sovietică, că trăia bine, avea un salariu de 520 de ruble lunar, soția sa având la rândul său un salariu de 500 de ruble lunar. El deținea o casă la curte în Chișinău, moștenire de la bunicul său. Soții Doncev aveau un copil de trei ani³⁶.

Ce ne spun aceste detalii din dosarul lui Zaharia Doncev? Se observă în primul rând că Doncev are o educație românească, urmând în interbelic și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial 7 clase. Are deci o viziune despre lume formată în mare deja la 1944, la vârsta de 16 ani, când Armata Roșie reocupă provincia dintre Prut și Nistru. Nu opune rezistență împotriva noilor autorități, din contra, încearcă să se integreze în societatea sovietică, resemnându-se cu schimbarea statutului provinciei după 1944, mai ales că între timp și în România Moscova a impus regimul comunist. Probabil, a considerat de cuviință că nu va fi o diferență majoră în a locui în partea stângă sau dreaptă a Prutului. Astfel, este recrutat în armata sovietică, între 1948 și 1951, după care urmează cursurile FZO și are un comportament loial³⁷. Este de remarcat preocuparea organelor poliției politice de la Chișinău de a cunoaște istoria familiei sale. Faptul că are doi frați în România și că mama sa a exprimat dorința de a se evacua peste Prut în 1944 cântăresc foarte mult pentru autorități, în sensul că acestea sunt argumente în plus pentru a i se incrimina un alt articol decât cel invocat inițial, cu privire la agitația și propaganda antisovietică, și anume – cel de “naționalism”. Prin urmare, pentru regimul sovietic era foarte importantă pedepsirea unor cetățeni ca Doncev, mai ales atunci când mesajele lor erau răspândite în public prin intermediul foilor volante. Mai gravă pentru regim este nu atât critica adusă regimului din punct de vedere politic, cât dimensiunea etnonațională a acestui mesaj, cu alte cuvinte, punerea la îndoială a caracterului „eliberator” al URSS și afirmația potrivit căreia Moscova

³⁴ ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 206. Despre primele luni ale reocupării sovietice a Basarabiei, vezi Igor Cașu, „Începuturile resovietizării Basarabiei și starea de spirit a populației (martie-septembrie 1944)”, în *Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași* (serie nouă), tom LIV-LV, 2008-2009, p. 287-306.

³⁵ ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 236.

³⁶ ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 237 verso, 238.

³⁷ FZO (fabrichno-zavodskoe obuchenie) – școli de pregătire profesională tehnică, introduse în 1940.

i-a subjugat pe moldoveni și i-a transformat în robi la ei acasă. Exprimarea ideii de apartenență istorică, lingvistică și culturală a basarabenilor la națiunea română nu era tolerată nicidecum de puterea sovietică. În altă ordine de idei, arestarea lui Zaharia Doncev pe 11 decembrie 1956, cu opt zile înainte de adoptarea de către CC al PCUS a deciziei cu privire la combaterea activităților antisovietice, poate sugera că ideea a fost inițiată din timp de către organele KGB și votarea acesteia de către CC al PCUS la 19 decembrie 1956 a legiferat o practică pusă deja în aplicare de poliția politică sovietică în teritoriu. Drept urmare, Doncev este condamnat la 7 ani de închisoare conform Codului penal al RSS Ucrainene, articolul 54, punct 10, alin. 2, pentru naționalism³⁸.

Cazul lui Doncev nu era unul izolat. Impactul Congresului al XX-lea al PCUS și a Revoluției Maghiare asupra Moldovei Sovietice este comparabilă, păstrând proporțiile, cu evoluțiile din alte teritorii de la frontiera occidentală a Uniunii Sovietice, mai ales cu cea din Ucraina³⁹. Andrei Prokopenko, președintele KGB al RSSM, raporta organelor de partid de la Chișinău că se înregistrase tentative de a recrea anumite organizații naționaliste, în special la Chișinău, dar și în sud, în raionul Cahul, precum și în nord, în raionul Sângerei⁴⁰. Conform unui raport intern al KGB al RSSM, în ianuarie 1957 numai în raionul Târnova, din nordul republicii, existau nu mai puțin de 510 foști deportați reveniți la baștină, dintre care 151 erau persoane condamnate anterior pentru atitudini sau activități antisovietice. Două dintre acestea erau menționate ca foști membri ai organizației antisovietice “Sabia Dreptății” și calificate ca extrem de periculoase – Vâșcu și Istrate⁴¹, probabil întrucât organizația încercase în 1950 să stabilească legături cu naționaliștii ucraineni din Vestul Ucrainei⁴². Erau identificați naționaliști și printre recent reveniții din Gulag care devenise între timp angajați ai fabricilor de zahăr din Ghindești și Drochia. Numeroase foi volante având conținut “naționalist”

³⁸ ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 243 verso.

³⁹ Despre impactul Congresului al XX-lea al PCUS și a Revoluției Maghiare asupra RSS Ucrainene, a se vedea, de exemplu, Yuri Daniliuk, Oleg Bazhan, *Opozitsiia v Ukraïni*, p. 115, 118-119, 139-150 și Yu. Vasil'ev, R. Podkur, H. Kuromiya, Yu. Shapoval, & A. Weiner, (eds.), *Politicheskoe rukovodstvo Ukrainy*, Moscova, ROSSPEN, 2006, p. 201.

⁴⁰ AOSPRM, F. 51, inv. 15, d. 276, p. 2.

⁴¹ ASISRM-KGB, F. 2, inv. 29, vol. 8, d. 9/1957, f. 3. Colaborarea dintre KGB și Securitate va continua fructuos și în deceniile următoare. În 1972, spre exemplu, o organizație numită Frontul Național Patriotic, condus de Alexandru Usatiuc și Gheorghe Ghimpu, fusese arestat ca urmare a acestei colaborări străne. A se vedea ASISRM-KGB, dosar personal Usatiuc-Ghimpu, vol. 2, f. 102. Despre activitatea emigranților basarabeni din România, a se vedea memoriile lui Constantin Tomescu, manuscris, păstrat la Arhivele Naționale ale României, Arhiva Istorică Centrală, București. Mai mult vezi Cașu, “Opozanți politici în RSSM după 1956”, *ed. cit.*, p. 551-555.

⁴² Elena Postică, *Rezistența antisovietică...*, p. 176.

au fost raportate în iulie 1957 ca fiind răspândite în câteva raioane, precum Re-zina, Strășeni, Nisporeni, Chișinău, dar și alte localități din RSS Moldovenească. În vederea combaterii mai eficiente a “naționalismului” local, de aceea, KGB-ul RSSM a decis să sporească contactele și colaborarea cu Securitatea din România. Unul din motivele acestei decizii a fost faptul că unii reprezentanți ai emigrației basarabene din România erau destul de activi în susținerea fraților lor din teritoriile aflate sub administrație sovietică⁴³.

Existau de asemenea rapoarte oficiale care susțineau că ideile “naționaliste” se bucură de popularitate și în rândurile preoților deportați și reveniți între timp acasă. În acest scop, a fost adoptată decizia să se atragă o atenție deosebită celor aproape 40 de preoți itineranți care călătoreau dintr-un sat în altul și își răspândeau ideile dușmănoase față de regim comunist⁴⁴. Numai în Chișinău, în martie 1957 erau înregistrate aproape 100 de persoane care fuseseră condamnate în perioada de dinainte de 1953 pentru apartenența la organizații naționaliste românești⁴⁵.

Nu numai românii erau învinuiți de naționalism. Evreii, la rândul lor, erau incluși în categoria „activiștilor sioniști”, împotriva cărora s-au intentat numeroase dosare penale la începutul anului 1957. Un caz aparte este cel al cetățeanului Șmois I. S., condamnat anterior pentru „trădare de partid”. Revenind în Moldova, acesta a decis să-și reia activitatea împotriva puterii sovietice, intenționând să scrie o carte cu caracter „antisovietic”⁴⁶.

În contextul în care o potențială mișcare națională pro-românească și anti-sovietică părea a se articula la orizont, era de așteptat ca problema lingvistică să obțină din ce în ce mai multă greutate. Publicarea clasicilor literaturii românești la Chișinău era un pas în această direcție pe care, se pare, conducerea politică locală și cu atât mai mult cea de la Moscova, nu i-au acordat o importanță prea mare și nu i-au anticipat consecințele profunde de lungă durată. Pe de altă parte, cei care promovau intens ideea punerii în circulație a operelor clasicilor literaturii române în RSS Moldovenească s-au folosit în mod iscusit de contextul destalinizării și de critica acerbă la adresa a ceea ce s-a făcut în perioada lui Stalin, inclusiv în domeniul politicii față de naționalități, a lichidării elitelor naționale din RASSM, mai ales în timpul Marii Terori (1937-1938), iar ulterior prin deportare

⁴³ ASISRM-KGB, F. 2, inv. 29, vol. 8, d. 9/1957, f. 109-110, 53.

⁴⁴ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 286, f. 40.

⁴⁵ Valeriu Pasat, *Trudnye stranitsy...*, p. 726-727.

⁴⁶ V. Pasat, *Trudnye...*, p. 726-727. Documentul nu specifică apartenența socială a celor trei persoane și proveniența geografică a primilor doi. Vezi mai mult despre subiect în Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia, 1944-1950*, Chișinău, Știința, 1997 și Igor Cașu, „Gulagul basarabean”, în Ruxandra Cesereanu, coordonator, *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Polirom, 2006, p. 190-207.

în condiții inumane, care pentru unii reprezentanți ai intelectualității basarabene au avut urmări letale (folcloristul Petre Ștefănuță, decedat în exilul siberian, în 12 iulie 1942⁴⁷ sau Mihail Curicheru, scriitor promițător, mort în Gulag în 24 august 1943⁴⁸). Nicolae Costenco sau Alexei Marinat, două nume de referință ale literaturii sovietice moldovenești, deportați și ei în Siberia, au fost printre cei mai norocoși, reușind să supraviețuiască și să fie ulterior reabilitați⁴⁹.

Pe de altă parte, în plan mai larg, au existat anumite premise neintenționate ale reabilitării patrimoniului literar românesc în Moldova Sovietică încă înainte de dispariția lui Stalin. Or, în 1950, într-un articol intitulat *Marxismul și problemele lingvisticii*, dictatorul sovietic condamnă teoria lui N. Marr care stipula ideea că în comunism toate limbile, inclusiv cea rusă, vor fuziona într-o singură limbă⁵⁰. Drept urmare, din 1950 s-a schimbat paradigma centrală a lingvisticii sovietice potrivit căreia limba rusa în primul rând, dar și alte limbi sovietice, urmau să supraviețuiască pe măsură construirii societății comuniste.

Un eveniment important cu implicații profunde pentru vocabularul limbii “moldovenești” a avut loc în octombrie 1955 la Chișinău. Era vorba de Congresul lingviștilor sovietici, la care se declară că nu există argumente suficiente pentru a susține că limba “moldovenească” ar fi diferită de cea română. Se adopta, de asemenea, o rezoluție susținută de peste 700 academicieni, profesori și studenți, prin care se propunea deschiderea unei librării de carte românească în capitala Basarabiei⁵¹ (librăria “Drujba” în perioada sovietică). În anul următor, după Congresul Internațional al lingviștilor (Florența), la care italianul C. Tagliavini afirma că unica diferență dintre „moldovenească” și română era alfabetul chirilic, doi filologi sovietici din Moscova, R. A. Budagov și S. B. Bernstein, au înaintat Comitetului Central de la Chișinău o scrisoare în care argumentau că limba vorbită pe teritoriul Moldovei Sovietice era parte integrantă a limbii române, invocând și afirmația lui Tagliavini. Problema era destul de sensibilă, de aceea scrisoarea a fost citită numai lucrătorilor Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Aca-

⁴⁷ Mihai Tașcă, “Petre Ștefănuță, trimis la moarte în dosarul refugiaților transnistreni”, în *Adevărul*, ediția Moldova, 23 mai 2014.

⁴⁸ Igor Cașu, “Destinul tragic al scriitorului Mihail Curicheru, mort în Gulag”, în *Adevărul*, ediția Moldova, 29 mai 2013.

⁴⁹ A se vedea mai mult asupra subiectului Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*, Chișinău, Cartier, 2014.

⁵⁰ I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, București, Editura pentru Literatura Politică, 1953, 48 p.; despre implicațiile politice mai largi ale teoriei lui Marr, a se vedea “Marr, Stalin and the Theory of Language”, în *Soviet Studies*, Vol. 2, no. 4 (April 1951), p. 364-371.

⁵¹ M. Bruchis, *Nations, nationalities, peoples: a study of the nationalities policy of Communist Party in Soviet Moldavia*, Boulder Co., East European Monographs, 1984, p.77.

demiei de Științe din RSSM, publicarea acesteia fiind strict interzisă⁵². Cu toate acestea, urmările au fost concrete, netezind astfel drumul spre reabilitarea patrioniului literar românesc în RSS Moldovenească și adoptarea unei noi ortografii a limbii “moldovenești”. Lucrul asupra reformei ortografice începuse încă în 1955, finalizând cu publicarea noii *Ortografii* în 1957. O dată cu aceasta, *de facto*, grație și repunerii în circulație a operelor clasicii literaturii române, diferențele dintre limbile „moldovenească” și română standard devin nesemnificative⁵³.

Problema apropierei vocabularului limbii moldovenești de cel al limbii române moderne standard a fost determinată și de deznodământul conflictului dintre elitele intelectuale transnistrene, pe de-o parte, care susțineau politica lingvistică a Moscovei de după 1938, de slavizare a limbii “moldovenești”; și elitele basarabene, în special scriitorii, pe de altă parte. Victoria facțiunii basarabene, conduse de Emilian Bucov și Andrei Lupan, care cunoșteau limba română standard, fiind educați în România interbelică cât timp Basarabia a fost parte a statului național român modern, a fost posibilă datorită mai multor factori. Printre cei menționați deja, de ordin general (condamnarea de către Stalin a teoriei lui Marr, contextul favorabil al destalinizării), se adaugă factori de ordin personal. Or, atât Bucov, cât și Lupan au reușit să stabilească relații strânse cu scriitori sovietici de la Moscova, care nu erau atât de îndoctrinați și entuziaști în a urma dogmatic indicațiile partidului așa cum se crede de obicei. În plus, deznodământul confruntării între transnistreni și basarabeni a fost anticipat și de căderea în dizgrație a liderului facțiunii transnistrene, Ion Canna, a cărei învinuire de plagiat a fost probată fără urmă de îndoială. Canna a fost compromis și din cauza că fiul său a colaborat cu autoritățile antonesciene în timpul războiului, ceea ce a constituit o lovitură de grație nu numai pentru “patriarhul” literaturii moldovenești de până atunci, dar și pentru facțiunea scriitorilor din cohorta RASSM (cu unele excepții, unii scriitori din gruparea transnistreană, precum Mozes Kahana, de origine maghiaro-evreiască, asociindu-se grupării basarabene)⁵⁴.

Confruntarea dintre basarabeni și transnistreni avea și caracterul unui conflict dintre două grupări care pretindeau la un statut aparte și care transcede eli-

⁵² Michael Bruchis, *One step back, two steps forward: on the language policy of the Communist Party of the Soviet Union in the national republics (Moldavian: a look back, a survey and perspective, 1924-1980)*, Boulder Co., East European Monographs, 1982, p. 126, 97-145.

⁵³ A se vedea N. Corcinschi, L. Eșan, „Cu privire la îmbunătățirea ortografiei moldovenești”, în *Octombrie*, no. 6, 1955, p. 81-85; R. Portnoi, „Despre ortografia moldovenească”, în *Octombrie*, nr. 2, 1955, pp. 83-87; V. Musteață, „Cu privire la ortografia moldovenească”, în *Octombrie*, nr. 1, 1956, pp. 75-79; M. Ignat, „Pentru un alfabet econom”, în *Învățătorul sovietic*, nr. 9, 1956, pp. 48-53; I. Vasilenko, „Să restabilim principiile ortografiei noastre clasice tradiționale”, în *Nistru*, nr. 2, 1957, pp. 125-134.

⁵⁴ Petru Negură, *Nici eroi, nici trădători*, p. 266-268.

tele intelectuale, deși anume aceștia din urmă au avut de jucat un rol central. La 12 iunie 1956, la Institutul Istoriei partidului s-au întrunit un grup de intelectuali basarabeni, foști membri ai mișcării clandestine și a Partidului Comunist din România, printre care Emilian Bucov și Andrei Lupan. Acest grup a semnat o petiție în care protesta împotriva „hegemoniei” elitelor transnistrene asupra inteligenței de origine basarabească, perpetuată vreme de 16 ani începând cu 28 iunie 1940 la toate nivelele vieții culturale din republică. Din cei 286 membri ai Partidului Comunist din România existenți în Basarabia în iunie 1940⁵⁵, doar 10 au fost acceptați în calitate de membri cu drepturi depline ai PCUS. Grupul condus de Bucov și Lupan se pronunța astfel împotriva acestei inechități flagrante. Atmosfera de „dezgheț” produsă în urma morții lui Stalin și mai ales de congresul al XX-lea al PCUS a încurajat acest grup să-și formuleze protestul într-un mod cât se poate de articulat. Scrisoarea a fost semnată, printre altele, și de reprezentanți ai altor etnii, precum ucraineanul Serghei Burlacenko sau rusul Volghin, primul fiind șeful interimar al secției basarabene al Partidului Comunist din România în iunie 1940⁵⁶.

Clasicii literaturii române au fost publicați la Chișinău în anii dezghețului hrușciovist după edițiile consacrate de la București, dar în litere chirilice, întrucât reabilitarea alfabetului latin era un tabu și așa și a rămas pe parcursul întregii perioade sovietice, până în 1989. O listă sumară a acestora îi includea pe următorii clasici (unii dintre ei cronicari): Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, B. P. Hasdeu, Mihail Kogălniceanu, Alexe Mateevici, Zamfir Arbore Ralli, Costachi Conachi, Dimitrie Cantemir, Constantin Stamati, Constantin Negruzzi, Alecu Russo, Alexandru Donici, Alexandru Hâjdeu, precum și Nicolae Milescu Spătaru, Grigore Ureche, Miron Costin etc⁵⁷.

Victoria simbolică asupra chestiunii patrimoniului literar și a elaborării noii gramatici a limbii moldovenești a avut astfel consecințe profunde asupra RSSM în ansamblu și a destinului națiunii sale titulare. Or, dacă anterior folosirea în spațiul public, atât în formă orală cât și scrisă, a cuvintelor din vocabularul modern al limbii române era susceptibilă de a provoca învinuiri de naționalism românesc, înfierat ca unul de tip burghez și care punea la îndoială existența națiunii moldovenești separate de cea românească, și deci însăși legitimitatea aflării Basarabiei în cadrul statului sovietic, de acum încolo situația se schimbă în mod cardinal.

⁵⁵ Veaceslav Stăvilă, *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică, 1939-1945*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2000, p. 14.

⁵⁶ AOSPRM, F. 51, d.99, f.3-8. Document inedit, depistat de Lilia Crudu. A se vedea și A.M. Lazarev, *Moldavskaja Sovetskaja gosudarstvennost' i bessarabskij vopros*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1974.

⁵⁷ M. Bruchis, *Nations...*, p.77.

Utilizarea patrimoniului literar românesc este legitimat în mod expres de edițiile clasicele literaturii române publicate la Chișinău, care devin astfel recunoscuți în același timp în mod oficial în calitate și de clasici ai literaturii “moldovenești”.

Reabilitarea clasicele literaturii române a avut și limitele sale, dictate de ideologia comunistă sovietică și de interesele statului sovietic. Formal, nu toți clasicii literaturii române au fost recunoscuți ca scriitori moldoveni, întrucât acest lucru ar fi însemnat recunoașterea faptului că limba și națiunea moldovenească sunt invenții ale puterii sovietice. De aceea, numai scriitorii români originari din Moldova istorică au fost incluși în categoria scriitorilor clasici moldoveni, ceea ce nu pune aparent sub semnul întrebării teza sovietică despre existența sinestătoare a limbii și națiunii “moldovenești”. Acest lucru a lăsat impresia că Moscova rămâne consecventă în ciuda unor cedări în privința politicii naționale față de moldoveni. Dar, întrucât majoritatea clasicele literaturii române erau originari din Moldova istorică s-a procedat de fapt la subminarea ideii existenței limbii “moldovenești”. În plus, în favoarea reabilitării la Chișinău a scriitorilor români etichetați de regulă drept burghezi – majoritatea lor aparținând secolului al 19-lea – Eminescu, Creangă, Alecsandri etc. – a fost invocat și criteriul de clasă. De pildă, în cazul lui Eminescu s-a invocat viziunea sa progresistă din “Împărat și proletar”, iar în cel al lui Ion Creangă amintindu-se de poziția sa împotriva bisericii⁵⁸. Invocarea principiului de clasă sau al pozițiilor progresiste ale scriitorilor “români burghezi” nu era însă o noutate în practica din URSS privind reabilitarea unor scriitori care au scris înainte de 1917, fie că e vorba de poeți sau scriitori ruși ca Pușkin, Tugheniev sau Tolstoi, fie de alți clasici ai altor popoare, precum un Taras Șevcenko la ucraineni⁵⁹.

Cenzurarea parțială a operelor clasicele literaturii române a fost un alt element care a însoțit procesul de recunoaștere a scriitorilor români în calitate de reprezentanți ai “panteonului poporului moldovenesc”. Au fost vizate în primul rând scrierile cu caracter antirusesc, foarte frecvente, de altfel, la Eminescu de exemplu, dar și la alții, precum Alecsandri. *Doina* lui Eminescu, datorită versului “de la Nistru pân’la Tisa, tot românul plânsu-mi-sa” a căzut sub incidența taboului, dat fiind că evoca întinderea geografică istorică a spațiului național românesc. Unii intelectuali care vor încălca acest tabu, ca Nicolae Lupan în 1970, vor

⁵⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 12, d. 334, f. 6-8.

⁵⁹ Asupra reabilitării clasicele literaturii ruse în timpul lui Stalin, a se vedea, de exemplu, Isaiah Berlin, *The Soviet Mind: Russian Culture under Communism*, Washington, D.C., Brookings Institution Press, 2011; Kevin M. F. Platt and David Brandenberger, eds., *Epic Revisionism. Russian History and Literature as Stalinist Propaganda*, Madison, University of Wisconsin Press, 2006; David Brandenberger, *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931-1956*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2002.

avea mari probleme cu regimul sovietic, fiind supuși represiunilor sau expulzați în Occident (cum a fost cazul lui Lupan, expulzat în 1974 și stabilit inițial la Bruxelles, apoi la Paris)⁶⁰. Uneori s-a intervenit în textele clasicilor, în locul unor cuvinte care erau considerate mai puțin familiare publicului basarabean s-au introdus altele, regionalisme sau arhaisme. Pe de altă parte, s-a operat o selecție riguroasă a scrierilor clasicilor literaturii românești și în sensul eliminării unor opere considerate ostile realităților socialiste și sovietice. Cuvântul “român” a fost exclus din scrierile clasicilor, din considerente lesne de înțeles⁶¹.

Reabilitarea patrimoniului literar românesc a avut ca urmare și creșterea prestigiului social al “limbii moldovenești”. Anterior atât moldovenii, dar și rușii sau rusofonii invocau din comoditate ideea că nu învață să vorbească limba națiunii titulare întrucât aceasta nu ar fi o limbă modernă și că ar avea un vocabular mai mult decât insuficient. De acum încolo, acest handicap dispare la nivel teoretic, dar și practic, în anii 1960 existând probe concludente că limba “moldovenească” devine un subiect care animă studențimea mai ales, dornică să studieze anume în română, zisă moldovenească, și nu în rusă. Cu alte cuvinte, prestigiul limbii naționale crește simțitor, ceea ce conținește oarecum procesul de rusificare, deși doar numai parțial. Întrucât și limba națiunii titulare devine una modernă, cu un vocabular extins pentru toate sferile de activitate, nu doar pentru bucătărie, deci cu un prestigiu social important, se schimbă și argumentele din partea oamenilor puterii prin care utilizarea sa în spațiul public este descurajată sau stigmatizată. Replica unui ministru al guvernului RSSM este foarte elocventă în acest sens. Astfel, la o consfătuire pentru cadrele din domeniul ideologic din republică, care a avut loc în zilele de 27-28 iunie 1961 la Chișinău, Evgheni Postovoi, ministru al învățământului public al RSS Moldovenești a replicat celor care cereau să se vorbească în “limba moldovenească” că aceștia pot să o facă, dar însăși punerea acestei probleme arată că cei care au articulat-o sunt persoane care “nu s-au debarasat încă de ideologia României fasciste, a ideologiei lui Antonescu”⁶². Tentativa de stigmatizare a limbii române ca limbă a României fasciste, antonesciene, era departe de a fi un caz izolat. Mai degrabă, era un fenomen recurent care va ieși la suprafață în momente cheie când conflictele pe criterii etnonaționale vor atinge cote paroxistice fie în contextul unor tensiuni sovieto-române, fie în cadrul unor

⁶⁰ A se vedea Igor Cașu, “Politica națională” în Moldova sovietică, 1944-1989, Chișinău, Editura Cartdidact, 2000, p. 56-5; Nicolae Lupan, *Basarabia. Colonizări și Asimilare*, Madrid, Carpați, 1979.

⁶¹ Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău, Prut Internațional, 2000, p. 44.

⁶² AOSPRM, F. 51, inv. 21, d. 260, f. 235.

dispute la nivel individual între etnici ruși sau rusfoni, pe de o parte, și etnici români din RSSM, pe de altă parte⁶³.

Elita de partid și de stat de origine românească locală a utilizat de asemenea prilejul legat de revenirea prestigiului social al limbii națiunii titulare pentru a cere promovarea în posturi de conducere conform algoritmului declarat oficial, dar încă foarte puțin respectat în practică. Era vorba de o revendicare constituțională, potrivit căreia RSSM este republica unei națiuni titulare, moldovenii, aceștia având dreptul de a fi reprezentați la toate nivelele conducerii de stat și de partid. Fenomenul a afectat carierele unor oficiali de rang înalt care, revenind la Moscova, au urmat o carieră impresionantă grație relațiilor speciale cu Brejnev, în perioada când acesta fusese prim secretar al CC al PC(b)M (1950-1952). E vorba de Constantin Ustinovici Cernenko, viitorul secretar general al CC al PCUS (1984-1985). Acesta a deținut funcția de șef secție agitație și propagandă la CC-ul de la Chișinău din 1948 până în 1956. În toial „dezghețului” hrușciolist, Cernenko îl implora pe Victor A. Golikov, o persoană apropiată lui Brejnev, să-l ajute să plece din Chișinău cu orice preț, fiind gata să accepte orice altă funcție, nu neapărat la Moscova⁶⁴:

“Vă rog să mă ajutați. Vin moldoveni la mine și îmi zic că am ocupat o funcție timp de opt ani care de fapt le-ar reveni lor. Dumnezeu i-a înzestrat cu multă aroganță. Ajutați-mă să mă transfer în altă parte, nu contează unde, este important să fie undeva în Rusia”.

Rugămintea lui Cernenko a fost ascultată, el fiind transferat, aparent peste așteptările sale, chiar la Moscova, într-o funcție similară cu cea pe care o deținuse la Chișinău, dar de data asta în CC-ul unional: șef secție propagandă și agitație al CC al PCUS. El plecase de la Chișinău cu puțin timp după desfășurarea Congresului al XX-lea al PCUS, când condamnarea lui Stalin de către Hrușcirov a tensionat și mai mult situația cel puțin pentru unele cadre trimise anterior de Moscova în republicile unionale, în acest caz în RSS Moldovenească.

Proteste similare având la bază revendicări de ordin național, îmboldite de noua atmosferă provocată de mărturisirile lui Hrușcirov la Congresul al XX-lea al PCUS, dar și de Revoluția Maghiară, a cuprins și mediul studentesc. Spre exemplu, un raport al KGB al RSSM din 1957 arăta că “unele persoane din rândurile elevilor, studenților și alți tineri trimit scrisori anonime cu caracter antisovietic în care exprimă atitudini naționaliste sub influența elementelor dușmănoase”. Mai exact, în februarie 1957 Nicolae Bătrănu, student la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău a prezentat o comunicare în cadrul cercu-

⁶³ A se vedea de exemplu, AOSPRM, F. 51, inv. 29, d. 34, f. 185-190 (martie 1968).

⁶⁴ A.S. Barsenkov, A.I. Vdovin, *Istoriia Rossii, 1938-2002*, Moscow, Aspekt-Press, 2003, p. 214.

lui științific studentesc. Intitulată *Imaginea lui Ștefan cel Mare în folclorul moldovenesc*, acesta ar fi invocat “intepretări naționaliste și a recitat fragmente antirusești din creația scriitorului M. Eminescu”. Același student „a mărturisit în cadrul cursului de literatură moldovenească regretul său pentru faptul că locuiește în Moldova sovietică”. Pentru KGB ultimul mesaj era cu atât mai alarmant cu cât fusese exprimat pe 27 martie 1957, ziua în care se împlineau 39 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Bătrânu și-a exprimat în continuare ideile sale care sfidau dogmele regimului sovietic cu privire la istoria Basarabiei și care depășeau limitele impuse în acest sens. Astfel, la 8 mai acelaș an, în cadrul unei adunări a profesorilor de la catedra de limbă și literatură moldovenească Bătrânu a evocat spusele “unui scriitor burghez din secolului al XIX-lea” potrivit căruia „înainte de a fi liberi, fiecare trebuie să-și apere națiunea din care face parte” și că „o persoană poate să-și exprime ideile chiar dacă se află în lanțuri”⁶⁵.

Bătrânu nu era singur. Era susținut de alți studenți, unul dintre ei fiind Vasile Badiu care, potrivit raportului KGB și-ar fi exprimat “resentimentele față de poporul rus”, odată ce considera că „teatrul de operă și balet moldovenesc, care purta numele lui Pușkin, trebuia redenumit în teatrul Caragiale”. Badiu era preocupat de asemenea de „chestiunea independenței Moldovei”. Atât Bătrânu cât și Badiu erau „critici la adresa istoricilor moldoveni etichetându-i drept visători, în timp ce îl ridicau în slăvi pe istoricul burghez reacționar Iorga care ar fi studiat evenimentele istorice într-o manieră corectă”. Un alt student, pe nume Druță, comsomolist, “în timp ce citea un articol din *Ogoniok* din 17 august 1957 despre eliberarea Moldovei” comentase la rândul său că „ziua eliberării de sub ocupația germano-români a însemnat ocuparea Basarabiei”⁶⁶.

Reabilitarea unor victime ale stalinismului și impactul acestuia asupra chestiunii identității naționale în Moldova sovietică

Una dintre trăsăturile dezghețului hrușciovist a fost reabilitarea unor victime ale represiunii staliniste, mai ales în ce privește unii lideri de stat și de partid din fosta RSS Moldovenească. Este vorba în primul rând de persoane care au fost condamnate în timpul Marii Terori (1937-1938). Acest lucru a avut un impact neintenționat și asupra dezbaterii privind chestiunea identității naționale a majorității populației din Moldova Sovietică. Reabilitarea *post mortem* a nomenclaturii comuniste a început în 1954. În următorii ani, au fost reabilitați în total 557 persoane care au căzut victime ale terorii staliniste în 1937-1938, dintre care aproape o treime o alcătuiau reprezentanți ai elitelor de stat și de partid. Printre cei reabili-

⁶⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 297, p. 18-19. Se pare că citatul e din Eminescu. A se vedea Mihai Eminescu, *Opere*, volumul X, București, Editura R.S.R., 1989, p. 137-138.

⁶⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 297, p. 19-20.

tați au fost Grigori Ivanovici Starîi, fost președinte al Consiliului Comisarilor Poporului din RASSM (1926-1928, 1932-1937), Nicolae Golub, fost prim-secretar ad interim al Comitetului Regional Moldovenesc a Partidului Comunist (bolșevic) din Ucraina ș.a.⁶⁷. Starîi a fost nu numai reabilitat, dar și transformat *post mortem* în unul dintre eroii poporului moldovenesc, fiind prezentat ca luptător pentru instaurarea puterii sovietice atât în Transnistria, cât și în Basarabia. El participase la rebeliunea de la Bender din Basarabia (mai 1919), fiind chiar unul din conducătorii acesteia, după eșecul căreia trece Nistru și se stabilește la Tiraspol, ocupând funcții în comitetul gubernial local. În octombrie 1924, Starîi devine unul dintre “părinții fondatori” ai RASSM, deși inițial nu susținuse această inițiativă. Existau însă și detalii din biografia lui Starîi pe care propaganda sovietică nu le prea afișa: mai întâi, fusese menșevic înainte de 1917; apoi, promovase cu ardore campania de latinizare din RASSM (1932-1937). Din perspectiva identității naționale a moldovenilor, cel de-al doilea element era unul deranjant pentru puterea sovietică, întrucât după 1937 în RASSM și apoi în 1941 și continuând cu 1944 în RSSM alfabetul latin fusese interzis, iar folosirea acestuia – criminalizată (echivala cu învinuirea de naționalism și se pedepsea ca activitate antisovietică, după Codul Penal). Era suficient ca cineva să scrie în litere latine sau să păstreze cărți în limba română cu litere latine pentru a fi învinuit de naționalism burghez moldo-român.

În numele său va fi redenumită o stradă din Chișinău, precum și tehnicumul (colegiul) de transport din capitala RSSM. Motivele pentru care anume Starîi a fost ales în calitate de “luptător pentru fericirea poporului” sunt multiple. În primul rând, era originar din Basarabia, fiind născut în stația de cale ferată Bozieni, nu departe de Chișinău (azi în raionul Ialoveni), în familia unui muncitor rus de la calea ferată. Prin aceasta el se deosebea de majoritatea liderilor RASSM, având rădăcini locale, dar fiind rus după naționalitate. În acest fel, de fapt, Starîi se potrivea de minune paradigmei politicii naționale sovietice, potrivit căreia poporul rus (și cel ucrainean, după 1954) avea un rol central în destinul familiei popoarelor sovietice. Paradigma numită “prietenia popoarelor” a fost introdusă în URSS mai ales începând cu sfârșitul anilor 1930 și consacrată în timpul celui de-al doilea război mondial. În linii mari, era vorba de reabilitarea fățișă – păstrând proporțiile – ale șovinsimului velicorus, condamnat oficial imediat după Revoluția din Octombrie 1917. Începutul colectivizării în masă și a industrializării la începutul anilor 1930 a pus capăt unei practici inedite în istoria sovietică, când principalul pericol la adresa regimului sovietic era considerat naționalismul rus și nu naționalismul popoarelor neruse⁶⁸.

⁶⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 15, d. 276, f. 7-14.

⁶⁸ Asupra subiectului, a se vedea L. R. Tillet, *The Great Friendship. Soviet Historians on the Non-Rus-*

Printre victimele Marii Terori din RASSM reabilitate la mijlocul anilor 1950 au fost și scriitorii precum Nistor Cabac sau Dumitru Milev care la fel au susținut campania de latinizare și au scris în limba română cu alfabet latin. Acești scriitori nu numai că au fost reabilitați formal, dar au devenit și ei membri ai “panteonului poporului moldovenesc”, în categoria scriitori clasici, unele din scrierile lor fiind introduse în programul școlar de literatură moldovenească⁶⁹.

Ce impact a avut însă reabilitarea unor lideri politici din RASSM, ca Grigori Starii, sau unor scriitori executați în timpul Marii Terori, ca Nistor Cabac sau Dumitru Milev, asupra chestiunii identității naționale ale moldovenilor în anii 1950 și reabilitarea clasicilor literaturii române? Impactul a fost unul neintenționat, dar care în mod cert a întărit poziția intelectualității basarabene care pleda în anii care au urmat morții lui Stalin pentru recunoașterea *de facto* a identității lingvistice moldo-române. Or, din moment ce un Starii, Cabac sau Milev era recunoscuți ca reprezentanți ai “panteonului poporului moldovenesc”, ei fiind printre românzătorii anilor 1930 care au căzut victime inocente ale terorii staliniste, de ce ei, intelectualii anilor 1950, să fie puși la zid pentru promovarea aceluiași idei? Nu cumva cei care se opuneau reabilitării clasicilor români, numiți moldoveni, încercau să promoveze o politică de tip stalinist?

În loc de concluzii

Anul 1956 simbolizează un punct de cotitură în istoria umanității. Același lucru e valabil și pentru istoria Basarabiei și Transnistriei, dat fiind, printre altele, impactului evenimentelor din acel an asupra chestiunii identității naționale ale moldovenilor din Moldova Sovietică. Două evenimente de referință au marcat atunci istoria Republicii Moldova de astăzi: condamnarea de către Hrușciov a crimelor lui Stalin la Congresul al XX-lea al PCUS în februarie 1956, precum și Revoluția Maghiară din toamnă. Impactul celor două evenimente a fost de natură să pună la îndoială nu numai dogmele de ordin general al regimului sovietic, dar și existența însăși a regimului, legitimitatea acestuia. Libertatea de expresie care a însoțit dezghețul hrușiovist în ansamblu și anul 1956 în mod special datorită paraliziei temporare a poliției politice (KGB), a celei civile (MAI), dar și a partidului, poate fi echivalată cu o *revoluție silențioasă* care s-a produs la nivelul schimbării nu

---

sian Nationalities, Chapel-Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1969; David Brandenberger, *National Bolshevism*.

⁶⁹ Asupra chestiunii reabilitării elitelor din RASSM, a se vedea Igor Cașu, “The Fate of Stalinist Victims in Moldavia after 1953: Amnesty, Pardon and the Long Road to Rehabilitation” in Kevin McDermott, Matthew Stibbe, eds., *De-Stalinising Eastern Europe: the rehabilitation of Stalin's victims after 1953*, New York, NY, Palgrave Macmillan, 2015, p. 189-190.

atât a formei, cât a fondului a ceea ce înseamnă identitatea națională a majorității populației din RSS Moldovenească. Intelectualii, dar și categorii largi ale populației au început să vorbească deschis despre crimele lui Stalin, dar și uneori ale lui Lenin. Iar atât timp cât au fost condamnate crimele lui Stalin, a început să fie pusă la îndoială ca una ilegitimă și politica anterioară a statului sovietic față de naționalități, în cazul de față în privința moldovenilor. Astfel, în perioada 1956 și 1957 cu precădere, asistăm la exprimarea de către diferite categorii sociale a unor idei care sunt etichetate de regim ca „antisovietice” sau „naționaliste”. Era vorba de cele mai multe ori de afirmații care mărturiseau despre revigorarea memoriei interbelice când Basarabia a fost parte a statului național modern român, dar și a unei perspective de lungă durată în care Basarabia era văzută ca aparținând prin istorie, limbă, etnie spațiului românesc. Imboldul exprimării unor atitudini prohibite anterior veneau pe linie oficială chiar de la conducerea sovietică în frunte cu Hrușciov, fiind canalizate în albia națională din operele clasicilor literaturii române publicată recent la Chișinău după edițiile de București, chiar dacă în litere chirilice și uneori într-o formă trunchiată de cenzura oficială. Or, dacă în fapt reabilitarea clasicilor literaturii române la Chișinău la începutul anului 1956 era deja o chestiune decisă deja, evenimentele care au urmat până la sfârșitul anului au permis revenirea cetățenilor în spațiul public și cu aceasta și a problemelor care frământau societatea anterior, printre care era și chestiunea identității naționale ale moldovenilor sovietici (deopotrivă basarabeni și transnistreni).